

JOSEP RAMON BATALLER I CALATAYUD

SEMBLANÇA BIOGRÀFICA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

JOSEP RAMON BATALLER
I CALATAYUD

SEMBLANÇA BIOGRÀFICA

Conferència pronunciada davant el Ple per
SALVADOR REGUANT I SERRA
el dia 1 de març de 2004

BARCELONA
2004

Reguant Serra, Salvador

Josep Ramon Bataller i Calatayud, semblança biogràfica

A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció de Ciències

ISBN 84-7283-728-9

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències II. Títol

1. Bataller i Calatayud, Josep Ramon 2. Paleontòlegs — Catalunya — Biografia

3. Geòlegs — Catalunya — Biografia

929Bataller i Calatayud, Josep Ramon

© Salvador Reguant i Serra

© 2004, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: abril de 2004

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Altés, SL

Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-728-9

Dipòsit Legal: B. 14296-2004

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Introducció

La vida científica i la mateixa personalitat del doctor Bataller formen part d'un quadre més ampli i de particular importància en la ciència i la cultura del nostre país: el Museu de Geologia del Seminari de Barcelona.

Una colla de figures eminents en la ciència geològica han estat els responsables del naixement, la continuïtat i l'esplendor d'aquesta institució, que ha tingut una particular transcendència en la geologia a Catalunya i un notable ressò internacional.

Encara que aquest Museu continuï aportant informació científica i sigui visitat i apreciat per paleontòlegs d'arreu, l'abundància d'altres institucions amb uns pressupostos molt més quantiosos i la mateixa evolució cultural de la societat fa que, en aquest moment, el Museu representi una aportació, comparativament menor, a la ciència geològica.

El Museu del Seminari va ser fundat l'any 1874 pel doctor Jaume Almera. Dels tres deixebles predilectes del doctor Almera, Josep Ramon Bataller i Calatayud va ser la persona que va assegurar la continuïtat i el redreçament del Museu del Seminari després de la Guerra Civil. Els altres dos foren Norbert Font i Sagué i Marià Faura i Sans. El primer morí prematurament, abans que el doctor Almera. El segon va col·laborar en el Museu del Seminari, sense ser-ne mai el director, però se n'apartà aviat ja que, per raons personals, es va apartar també de la institució eclesiàstica.

En intentar fer una aproximació a la figura del doctor Bataller veurem com tota la seva vida va girar entorn d'aquest Museu i que les grans responsabilitats que va assumir van fer d'ell, conjuntament amb la seva personalitat científica, un home digne de ser recordat.

Una biografia resumida del doctor Bataller

Josep Ramon Bataller i Calatayud va néixer el 10 d'agost de 1890 a la Pobla del Duc, a la Vall d'Albaida, València. Quan tenia cinc anys la seva família va emigrar a Barcelona, com a conseqüència de les pèrdues irreparables que la plaga de la fil·loxera va ocasionar a les vinyes que tenien.

Amb setze anys va entrar al Seminari de Barcelona i va demostrar molt interès per les ciències naturals: era assidu del Museu Geològic, fundat i regentat pel doctor Jaume Almera. El doctor Almera va captar aquesta inclinació i va obtenir del senyor bisbe, fet en certa manera «il·legal» en l'Església de Barcelona aquell moment, que es matriculés a la Universitat de Barcelona, mentre continuava seguint els cursos de la carrera eclesiàstica.

El 1917, després d'acabar la carrera eclesiàstica, el van ordenar sacerdot. L'any 1919 va obtenir el grau de llicenciat en ciències naturals a la Universitat de Madrid. Acabava de morir el doctor Almera, i el doctor Bataller va presentar l'any 1920 la seva tesi, també a Madrid, com llavors era obligatori. Aquesta tesi porta el títol *El Jurásico de la provincia de Tarragona* i es va publicar l'any 1922 a càrrec de la Junta d'Ampliació d'Estudis i Investigacions Científiques, organisme precursor de l'actual Consell Superior d'Investigacions Científiques.

A partir de l'any 1919 ja comença la seva labor com a geòleg científic i, ben aviat, s'inclina especialment cap a la investigació paleontològica. El doctor Marià Faura i Sans li va demanar la seva col·laboració de seguida. L'enginyer i geòleg il·lustre doctor Lluís M. Vidal li va demanar ajuda en l'ordenació de la seva important col·lecció paleontològica. El 20 d'octubre de 1920 va ser nomenat professor preparador de ciències naturals de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, assignatura que va ensenyar durant quaranta-dos anys sense a penes interrupció.

Des del 1920 fins al 1926 va recórrer molts terrenys en excursions geològiques amb il·lustres geòlegs catalans i francesos. Va estar pensionat pel Govern espanyol a la Universitat de Nancy. També va treballar a Lió i a Tolosa de Llenguadoc. Tot això el va posar en contacte amb les eminències de la ciència geològica francesa: Fallot, Astre, Jacob, Lambert, Douvillé, Lemoine, Boule i Teilhard de Chardin, entre d'altres.

Mort el doctor Almera, el Museu del Seminari va entrar en crisi per diverses causes i no fou fins a l'any 1926, quan el doctor Bataller va ser nomenat professor del Seminari i director del Museu, que el Museu va tornar a agafar la volada que havia tingut en temps del doctor Almera. Desgraciadament, a l'inici de la Guerra Civil, el juliol de 1936, el Museu Geològic del Seminari va ser destrossat i saquejat com a conseqüència de la febre anticlerical que va esclatar en aquelles dates arreu de Catalunya. Per una circumstància fortuïta es va salvar la biblioteca, fet que ens permet que encara avui disposem de la magnífica col·lecció dels llibres del doctor Almera.

El 1939 el Museu estava destruït, però l'energia i la dedicació del doctor Bataller van aconseguir, en pocs anys, crear unes extenses col·leccions, que han estat augmentades pels seus successors, els doctors Lluís Via i Sebastià Calzada.

D'altra banda, l'interès del bisbe Gregorio Modrego perquè al Seminari de Barcelona hi haguessin professors de ciències ben preparats i perquè el Museu de Geologia continués creixent va fer que tres capellans de la diòcesi de Barcelona estudiessin matèries científiques a la Universitat de Barcelona. En el cas de la geologia, el doctor Bataller va procurar que estudiés la llicenciatura Lluís Via, que, doctorat el 1959, va ser el seu col·laborador durant molts anys i el seu successor després.

En l'àmbit docent, l'any 1949 va ser nomenat catedràtic de Paleontologia i Geologia Històrica de la Universitat de Barcelona, càrrec que va exercir fins a la seva jubilació i on fou ajudat pel doctor Via com a professor adjunt.

Per desgràcia, la hiperglucèmia que patia li va ocasionar molts problemes de salut a partir de l'any 1955. Els metges van creure que li havien d'amputar una cama i així ho feren aquell mateix any. No obstant això, ell va continuar treballant al Seminari i, fins i tot, al camp, on es feia portar. També va continuar donant classes fins quatre dies abans de la seva mort, que esdevingué el 22 de desembre de 1962.

El doctor Bataller com a científic i professor

L'extraordinària capacitat de treball i la passió per la ciència van fer del doctor Bataller un dels geòlegs més importants de Catalunya i d'Espanya des de finals dels anys deu fins als anys seixanta del segle passat. Una mostra particularment fefaent d'aquest fet són els seus nombrosos treballs publicats en diverses revistes i col·leccions.

Quan l'any 1922 va editar la tesi, ja havia publicat més d'una vintena de textos referents a descobertes geològiques. Un dels més importants d'aquesta primera època és un text que té 161 pàgines, escrit en col·laboració amb Artur Bofill.

Curiosament, i amagant la seva condició de capellà per salvar la pell, va publicar treballs importants durant la Guerra Civil. L'any 1937, quatre d'aquests treballs van ser publicats als *Arxius de l'Escola Superior d'Agricultura* —un d'aquests, un autèntic llibre de 293 pàgines i 123 figures— i l'any 1938 aparegué *Els ratadors fòssils de Catalunya*, pràcticament l'únic treball que va dedicar a la paleontologia dels vertebrats.

Els historiadors han comptabilitzat 203 estudis sobre diversos temes geològics realitzats pel doctor Bataller, sol o en col·laboració.

Àmbits principals de la seva recerca científica

D'una manera resumida podem dir que la seva activitat investigadora fa referència a tres àmbits, íntimament relacionats.

El doctor Bataller ha estat considerat, principalment, un paleontòleg i en aquesta faceta va acomplir tres funcions molt importants. D'una banda, va dur a terme una recerca continuada al camp, enriquint així les col·leccions del Museu del Seminari. En segon lloc, va descriure faunes de diversos indrets. Es va dedicar sobretot a la fauna marina mesozoica i, dins del Mesozoic, al període Cretàcic, però va escriure coses també del Terciari. En tercer lloc, va fer grans esforços en la recuperació de tot el que s'havia editat a Catalunya i a Espanya referent, en particular, a les espècies noves que havien estat descrites en aquestes àrees i va publicar diversos catàlegs tant de fauna com de bibliografia.

La seva cultura paleontològica l'estenia molt particularment cap a l'estratigrafia. Els volums en què reunia els seus treballs i els de tots els seus col·laboradors al Museu del Seminari, anomenats *Trabajos del Laboratorio de Geología del Seminario Conciliar de Barcelona*, van sortir alguns anys amb el subtítol de *Paleontología Estratigráfica*. No era, doncs, el doctor Bataller un paleontòleg pur, sinó un paleontòleg preocupat per la situació en el temps geològic dels fòssils que estudiava.

Un altre àmbit al qual el doctor Bataller va dedicar molts esforços va ser el de la cartografia geològica. En l'elaboració de fulls del *Mapa geològic de Catalunya*, dels quals l'equip del Seminari (Almera, Faura i Bataller) en va realitzar vint-i-tres, Bataller hi va tenir una part molt important. També va treballar en l'elaboració de fulls del mapa geològic d'Espanya a requeriment de l'Institut Geològic i Miner d'Espanya.

Institucions en les quals actuà com a investigador i professor

Com he indicat abans, fou professor preparador de ciències naturals de l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona a partir de l'any 1920. En aquesta institució va publicar molts treballs, fruit de la seva recerca.

Com és obvi, la institució on es va dedicar fonamentalment el doctor Bataller fou el Seminari Diocesà de Barcelona, com a professor i com a director del Museu des del 1926 fins a la seva mort, el 1962.

El Consell Superior d'Investigacions Científiques, creat en la postguerra, va ser una institució en la qual el doctor Bataller va tenir molt a veure. El 4 de maig de 1949 va ser nomenat conseller adjunt del Patronat Alfons el Savi; el juny de 1950 rebé el títol de col·laborador de la Secció de Geomorfologia de Barcelona, i el febrer del 1951 es fundà la Secció de Paleontologia, depenent

de l'Institut Lucas Mallada, radicada al Museu —anomenat també sovint Laboratori— de Geologia del Seminari, del qual fou nomenat director.

Contemporàniament, el doctor Bataller entrà a ensenyar, i fou nomenat catedràtic de Paleontologia el 1949, a la Universitat de Barcelona. Les últimes generacions de llicenciats en ciències naturals i les primeres de llicenciats en ciències geològiques el van tenir de professor de paleontologia i de geologia històrica.

Pel que fa a la confecció de mapes geològics, el doctor Bataller va estar relacionat amb el Servei del Mapa Geològic de Catalunya abans de la Guerra Civil, i amb l'Institut Geològic de la Diputació de Barcelona i l'Institut Geològic i Miner d'Espanya, després de la Guerra.

Ocasionalment, treballà en les institucions universitàries de Nancy, Lió i Tolosa, a França, al principi de la seva carrera com a investigador.

La seva labor al capdavant del Museu del Seminari

Com he repetit sovint, el doctor Bataller va ser l'home del Museu o Laboratori de Geologia del Seminari Conciliar de Barcelona, i ho va ser durant un llarg període de temps, del 1926 al 1962.

Posar en relleu aquest fet en la personalitat i la vida del doctor Bataller és important, perquè va haver de fer dues restauracions del Museu per motius molt diversos.

Al final de la vida del doctor Almera, l'any 1918, es va iniciar el trasllat dels materials que havien servit per a la confecció del *Mapa geològic de Catalunya* cap al Museu Martorell, ara anomenat Museu Geològic de Catalunya. El procés va continuar després de la mort del doctor Almera, el 15 de febrer de 1919, fins al 27 de març de 1923. Aquest Museu adquirí una particular reputació a causa de l'existència d'aquests materials i del llegat del doctor Lluís M. Vidal —una altra figura senyera de la geologia catalana—, en morir el 10 de gener de 1922.

Aquest fet va disminuir d'una manera important el valor del Museu del Seminari. D'altra banda, circumstàncies particulars de la successió del doctor Almera van agreujar el problema. El doctor Faura i Sans no va ser nomenat director d'aquest Museu, i el delfí del doctor Almera, el doctor Norbert Font i Sagué, havia mort abans que el seu padrí. També l'any 1925 va morir el professor del Seminari de ciències fisicoquímiques, el doctor Marcer.

L'entrada d'un nou bisbe a la diòcesi de Barcelona, el doctor Josep Miralles i Sbert, va propiciar un procés de renovació en l'àmbit de la ciència al Seminari i, com he dit abans, l'any 1926 entra al Museu com a director, amb la seva energia i la seva dedicació total, el doctor Bataller, i comença una nova època. Es pot afirmar que l'any 1936 el Museu del Seminari superava àmpliament el que havia creat el doctor Almera.

La Guerra de 1936 va suposar la destrucció de tot el material del Museu. El 1939 el doctor Bataller va començar la segona restauració del Museu, aquesta vegada del no-res quant a materials, encara que la biblioteca s'hagués salvat.

Tant els seus treballs de confecció de mapes geològics, com buscant la cooperació d'alumnes seus i d'altres persones i, també, les seves excursions geològiques programades per a la recerca de determinats materials van enriquir ràpidament la col·lecció de fòssils, fet que va obligar a fer obres i a construir nous armaris per a guardar tot el que havien recollit.

Una altra característica valuosa del doctor Bataller era la seva capacitat organitzativa. L'adquisició de nous materials i la renovació constant de la biblioteca donava lloc a un fitxer on es podia saber tot el que hi havia en el Museu i facilitava la labor dels investigadors que sovint hi anaven a treballar i a buscar informació. Aquest fitxer ha estat reprès i millorat pels seus continuadors en la direcció del Museu.

La preocupació pel futur el va fer buscar un successor en un dels seus alumnes preferits que ja havia treballat d'estudiant al Museu, el doctor Lluís Via Boada. Com sabem, la successió ha estat assegurada i sempre en bones mans. Ara hi ha el doctor Sebastià Calzada, que succeí el doctor Via en la seva mort, l'any 1992.

La seva influència científica aquí i arreu

La geologia i la paleontologia són ciències «locals», és a dir, els materials i l'objecte d'estudi estan situats en un determinat espai de la Terra. Això fa que aquestes ciències, com la botànica i la geografia, entre d'altres, siguin cultivades ordinàriament per persones del lloc objecte de l'estudi.

Això implica també que la relació entre científics sigui, predominantment, entre persones de països i regions pròximes. Si hi afegim que França era un lloc on hi havia alguns dels investigadors europeus més prestigiosos en aquestes matèries, es comprèn que la relació científica del doctor Bataller amb les figures senyeres de la geologia del seu temps va ser, sobretot, amb francesos de les universitats i centres de recerca de París, Lió, Nancy i Tolosa, entre altres llocs.

La circumstància de la celebració del XIV Congrés Geològic Internacional, l'any 1926, a Espanya també el va implicar juntament amb altres geòlegs, entre els quals, els alemanys que treballaven sovint a diverses zones d'Espanya. Ara bé, en el camp paleontològic, en aquell moment, contràriament al que ha succeït en la segona meitat del segle xx, a penes cap figura important d'Alemanya no es va ocupar d'aquests aspectes amb material de Catalunya i encontorns, que és el que hi havia al Museu del Seminari.

El seu prestigi era notable i el seu nom era conegut arreu del món. Com m'havien dit alguns il·lustres paleontòlegs francesos, el doctor Bataller «c'était la paleontologie vivante» (era la paleontologia vivent). Aquesta afirmació derivava de la memòria prodigiosa que tenia, que feia que, davant de qualsevol fòssil que li presentessin, sabia trobar ràpidament el llibre on hi havia el mateix o alguns de particularment semblants.

El fet que se li hagués encarregat la classificació de moltes de les col·leccions del Museu de l'Institut Geològic i Miner d'Espanya i la seva memòria feren que, quan es va presentar a les oposicions per la Càtedra de Paleontologia de Barcelona, en donar-li tot un dia per al que s'anomenava «ejercicio práctico» i posar-li davant una colla de fòssils trets d'aquest Museu, Bataller digués al tribunal: «No marxin, ara mateix els dic com s'anomenen tots aquests fòssils.» En deu minuts va acabar la prova.

Anecdota i consideracions finals

La seva personalitat, en alguns aspectes, pintoresca, com ho mostra l'anècdota acabada de referir, ha donat lloc a l'explicació de moltes facècies de les quals se'l feia protagonista. Només en referiré una que reflecteix també l'ambient de les primeres dècades del franquisme. La Guerra Mundial i la postguerra, amb maquis inclosos, van fer augmentar la vigilància en les àrees rurals i els geòlegs, que no segueixen mai directament cap camí fressat, van ser interrogats força vegades. En el meu curs mateix una alumna va tenir algun petit problema.

Per la zona de Beseit —si no m'equivoco— la Guàrdia Civil va agafar el doctor Bataller, que rondava sol fent geologia. Ell, sorrut com era, a penes va dir res i no els va convèncer, i el van portar al «cuartelillo». L'endemà era diumenge i ell els va dir que com que era capellà havia de dir missa aquell dia. Els guàrdies civils, molt estranyats, el van portar a la parròquia i van notificar al rector el que els havia demanat. El rector el va deixar dir missa i, contestant a les preguntes dels guàrdies, els va dir: «Jo, si és capellà no ho sé, però de dir missa sí que en sap.» Així es va acabar la història i ell va continuar fent geologia de camp.

El prestigi del doctor Bataller el va portar a ser membre de la Reial Acadèmia de Ciències de Barcelona i de la de Madrid, i també de l'Institut d'Estudis Catalans. Per a l'Institut és un membre digne de ser recordat.